

Asia: VN/23407/2023

Hallituksen esitys eduskunnalle aikuiskoulutustuen, ammattitutkintostipendin ja vuorotteluvapaan lakkauttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Omaishoitajaliiton lausunto hallituksen ehdotuksesta aikuiskoulutustuen, ammattitutkintostipendin ja vuorotteluvapaan lakkauttamisesta

Omaishoitajaliitto ymmärtää hallituksen tahtotilan pidentää työuria myös ”työuran keskeltä”, mutta ei pidä esitystä ongelmattomana. Vuorotteluvapaata ja aikuiskoulutustukijärjestelmän lakkauttamisehdotuksia ei myöskään tulisi kohdella samankaltaisina työtarjontaa lisäävinä heikennyksinä. Ihmisten ammattitaito vahvistuu ja monipuolistuu kouluttautumisen myötä, jota varsinkin aikuiskoulutustuki voi mahdollistaa.

On myös mahdollista, että aikuiskoulutustuella – varsinkin, jos sitä edelleen kehitetään – voitaisiin tarttua myös rakenteellisen työttömyyden ongelmiin. Päivitetyn osaamisen myötä ihmiset voivat myös työllistyä uusille aloille, joilla on työvoimapulaa ja mahdollisesti kilpailukykyisemmät palkkiot. Perinteisesti suomalaisessa yhteiskunnassa koulutus on lisännyt tuottavuutta. Viime vuosina on yleistynyt trendi, että ihmisillä voi olla elämänsä aikana monta työuraa. Onko käsitys koulutuksen arvosta, päivitetyn osaamisen tarpeesta ja työelämän murroksesta muuttunut? Millä tavoin näihin tarpeisiin on tarkoitus jatkossa vastata?

Omaishoitajaliitto haluaa tuoda ehdotukseen liittyen kolme omais- ja läheishoivaan liittyvää näkökulmaa.

1) VUOROTTELUVAPAA JA AIKUISKOULUTUSTUKI LÄHEISHOIVAN MAHDOLLISTAJINA

Vaikka aikuiskoulutustuella ja vuorotteluvapaalla on omanlaisena tarkoitukset, on todennäköistä, että näitä mahdollisuuksia on hyödynnetty ainakin osittain läheis- ja omaishoitotilanteiden ratkaisemiseksi. Hallituksen esityksen tausta-aineistossa (s. 25) todetaan, että Nätti ym. (2005) tekemän selvityksen mukaan 17 % ilmoitti tärkeimmäksi syyksi lisäajan perheelle ja 4 % lisäajan muulle hoivatyölle. Vaikka käytettävä aineisto on jopa yli 20 vuotta vanhaa, voidaan sen perusteella arvioida, että mahdollisesti jopa yli viidennes vuorotteluvapaan käyttäjistä on käyttänyt sitä nimenomaan omais- ja läheishoivaan.

Huomioiden vuorotteluvapaaseen vuonna 2015 tehdyt ja 2016 voimaantulleet kiristykset, jonka myötä käyttäjiltä edellytetään entistä pidempää – 20 vuoden -työuraa – on mahdollista, että läheishoivan tilanteet ja tarpeet ovat jopa kasvaneet entistä vanhemmilla ja kokeneemmilla työntekijöillä. Jos aiemmin pääsi vuorotteluvapaalle 16 vuoden työkokemuksella ja nykyään 20 vuoden, se johtaa siihen, että vuorotteluvapaalla olevat ovat todennäköisesti jonkin verran vanhempia kuin aiemmin. Tämä taas lisää todennäköisyyttä sille, että vuorotteluvapaan käyttäjillä on esimerkiksi iäkkäät vanhemmat tai elämänkumppani, joka voi olla omais- tai läheishoidon tarpeessa.

Hallituksen esityksessä on huomioitu vuorotteluvapaan käyttö esimerkiksi läheisten hoivaan. Vaikka hallituksen esityksessä (s. 24–25) arvioidaan, että rekisteritietojen valossa vuonna 2022 vain noin 1,6 % sai omaishoitajan korvausta, esityksessäkin huomioidaan, että kaikki koulutus tai omaisten hoito ei näy rekisteritiedoissa. Rekisteritietoihin tulisi suhtautua myös lähdekriittisesti. Päätösten pohjaaminen pelkästään rekisteritietoihin on muutoinkin ongelmallista muun muassa seuraavista syistä:

Vuorotteluvapaalle pääsy itsessään vähentää kannustimia hakea samanaikaisesti omaishoidontukea, sillä perustoimeentulo voidaan perheessä järjestää tällöin muilla keinoin.

Kriteerit omaishoidon tuelle ovat olleet täysin kuntien harkinnassa, monin paikoin kriteerit on asetettu kohtuuttoman korkealle tasolle.

Laajassa katsannossa vain murto-osa läheis- ja omaishoivaajista (noin 50 000 / 350 000) on tehnyt omaishoidon sopimuksen. Tutkimuksen mukaan ansiotyönsä ohessa läheisensä pääasiallisina päivittäisinä auttajina toimii oman kotitaloutensa ulkopuolella jopa 100 000 henkilöä.

Omaishoitajaliitto pitää ongelmallisena marssijärjestystä, jossa mahdollisuuksia huolehtia omaisistaan vähennetään ja heikennetään, ennen kuin uudenlaisia ratkaisuja on luotu tilalle. Mikäli aikuiskoulutustuki ja vuorotteluvapaa lakkautetaan hallitusohjelman mukaisesti, olisi lakkauttaminen omais- ja läheishoitajien näkökulmasta syytä synkronoida siten, että työelämään rakennettaisiin uusia joustoja vastaamaan omais- ja läheishoivan tarpeisiin. Muutoin tämä voi johtaa mm. enneaikaiseen poisjättäytymiseen työelämästä tai mahdollisesti jopa tarpeeseen siirtää läheinen kodin ulkopuoliseen hoitoon.

2) AIKUISKOULUTUSTUEN LAKKAUTTAMINEN KAVENTAA SOTE- JA VARHAISKASVATUSOSAAJIEN TARJONTAA JA LISÄÄ TÄYDENNYSKOULUTUKSEN TARVETTA

Omaishoitajaliitto on huolissaan esityksen vaikutuksista saada koulutettua työvoimaa aloille, joilla kärsitään työvoimapulasta muun muassa varhaiskasvatus ja hoiva-ala. Niiden merkitys omais- ja läheishoitajille on todella arvokasta ja tärkeää. Tältä osin esitetyt muutokset ovat ristiriidassa hallitusohjelman tavoitteen kanssa. Muutokset voivat olla myös ristiriidassa henkilöstön riittävyyden ja saatavuuden kanssa, kuten myös sotealan veto- ja pitovoiman edistämisen kanssa.

Mikäli aikuiskoulutustuki lakkautetaan, tulisi korvaavia mahdollisuuksia luoda kouluttautumisen mahdollistamiseksi. Esimerkiksi täydennyskoulutuksen tarve tulee todennäköisesti kasvamaan entisestään, ja tämä voi luoda myös uudenlaista kustannuspainetta työnantajille. Moni läheis-/omaishoitaja on hoiva-ammattilainen. Osa suorittaa nopean alemman koulutuksen läheis-/omaishoidon ohessa. On tärkeää, että on mahdollista myöhemmin paremmassa tilanteessa täydentää osaamistaan aikuiskoulutuksen avulla. Myös näyttötutkintojen suorittamista tulisi kehittää, mikäli ihmisiltä poistuu mahdollisuus rahoittaa pidemmät kokoaikaiset koulutusrupeamat.

Aikuiskoulutusjärjestelmän kehittäminen voisi olla tarkoituksenmukaisempaa kuin sen lakkauttaminen. Aikuiskoulutustuen yksi haaste nykypäivän työelämässä on, että sitä voivat saada vain työntekijät, jotka ovat olleet työnantajan palveluksessa vähintään vuoden ja jotka ovat palaamassa työnantajan palvelukseen. Ulkopuolelle jäävät monet määräaikaiset, pätikä- ja silpputyötä tekevät henkilöt, joille voisi olla erityisen suurta hyötyä lisäkoulutuksesta. Ulkopuolelle jäävät myös omais- ja läheishoitoa tekevät työikäiset henkilöt vailla vakinaista työsuhdetta, vaikka lisäkoulutus voisi parantaa työllistymismahdollisuuksia sekä helpottaa paluuta työelämään omaishoidon jälkeen.

Näihin asioihin tulisi kiinnittää huomiota, mikäli aikuiskoulutustukea päätetään kehittää tai luoda sen tilalle muita ratkaisuja. Esimerkiksi nuoret omaishoitajat voivat olla myös väliinputoaja-asemassa, mikäli he eivät ole ehtineet kerryttää laskennallisesti kahdeksaa työvuotta. Vastaavanlaisessa tilanteessa voivat olla myös eri-ikäiset omaishoitajat, jotka jäävät aikaisin pois työelämästä hoitaakseen esimerkiksi erityislapsiaan kotona. Nämä henkilöt – usein äidit – saattavat olla poissa työelämästä jopa useita vuosikymmeniä. Palatessaan takaisin työelämään he saattaisivat tarvita uudelleen koulutusta.

Nykyistä järjestelmää arvioidessa huomionarvoista on, että korkeakoulutetuilla on usein vakiintuneempi työmarkkina-asema ja siksi heistä useampi täyttää aikuiskoulutustuen myöntämiseen liittyvät ehdot. Tämä voi olla osaselitys sille, miksi korkeakoulutettujen osuus on näinkin merkittävä aikuiskoulutustuen saajien joukossa (noin 45 %, s. 10 HE-luonnos).

Tästä syystä edun kohdentumista myös korkeakoulutetuille ei tulisi nähdä järjestelmän vikana, vaan sen rakenteen ominaisuutena, joka tulisi kuitenkin korjata lakkauttamatta koko järjestelmää. Omaishoitajaliitto huomauttaa myös, että opintotukijärjestelmä ei välttämättä toimi korvaavana ratkaisuna aikuiskoulutustuelle: mikäli kyse on ammatinvaihdosta, on mahdollista, että opintotukikuukausia ei enää ole jäljellä. Myös tähän tulisi kiinnittää huomiota, mikäli aikuiskoulutustukijärjestelmä lakkautetaan.

3) HENKIREIKÄNÄ JA TULEVAISUUDENNÄKYMÄNÄ AIKUISKOULUTUSTUKI JA VUOROTTELUVAPAA LUOVAT HYVINVOINTIA JO TÄNÄÄN

Haluamme tuoda esille hyvinvointiongelmia ennaltaehkäisevää ja hyvinvointia ennalta tukevia ratkaisuja. Omaishoidon tilanteissa on tärkeää, että apu on saatavilla silloin, kun sitä tarvitaan. Omaishoitajan hyvinvointia ja jaksamista tukee myös pelkkä tietoisuus siitä, että apua todella saa, kun sitä tarvitaan.

Pelkkä tietoisuus palvelujärjestelmän toimivuudesta ja siitä, että ei ole yksin, auttaa jaksamaan ja voi jopa vähentää palvelujen käyttöä. Ihmiset saattavat jaksaa työelämässä paremmin tietäessään, että tulevaisuudessa heillä on tarpeen tullen mahdollisuus jäädä esimerkiksi vuorottelu- tai koulutusvapaalle. Mikäli nämä oljenkorret poistetaan, voi se kaventaa ihmisten tulevaisuudennäkymiä ja siten heikentää heidän hyvinvointiaan ja jaksamistaan. Tästä näkökulmasta näiden mahdollisuuksien tarkentaminen, lyhentäminen ja/tai kehittäminen voisi olla tarkoituksenmukaisempaa kuin näiden mahdollisuuksien täydellinen poistaminen.

LOPUKSI

Omaishoitajaliitto pitää tarkoituksenmukaisempana kehittää kuin täysin lakkauttaa aikuiskoulutustuki- ja vuorotteluvapaajärjestelmä huomioiden, että omaishoitajien työelämän joustot ovat edelleen hyvin kehittymättömiä ja monin tavoin verrokkimaitamme jäljessä. Varteenotettava kehityssuunta voisi olla esimerkiksi se, että järjestelmää tehtäisiin joustavammaksi, mutta sekä tarjotut vapaat että minimiedellytykset vapaiden kestoista lyhentyisivät. Lyhyemmät poissaolot työelämästä voisivat mahdollisesti lieventää vuorotteluvapaiden negatiivisia vaikutuksia, kuitenkin menettämättä sitä täysin mahdollisena tulevaisuuden vaihtoehtona.

Vuorotteluvapaan käyttöä voisi myös kohdentaa erityisesti omais- ja läheishoivan tilanteisiin. Omaishoitajaliitto katsoo, että sekä aikuiskoulutusjärjestelmää että vuorotteluvapaajärjestelmää voisi olla viisasta tarkastella Pareton periaatteen näkökulmasta: mitkä osat tulee jättää ja mitä tulee kehittää, jotta murto-osalla kustannuksista voitaisiin saada mahdollisimman suuri hyöty. Tässä olisi se etu, että myös pelkkä tietoisuus näistä mahdollisuuksista voisi auttaa ja tukea välillisesti eri-ikäisiä jaksamaan paremmin työelämässä myös tulevaisuudessa.

Sotehenkilöstön jaksamisen näkökulmasta tämä voisi olla tärkeä henkireikä, sillä nykytietojen valossa 68 % vuorotteluvapaan käyttäjistä on naisia ja käyttö painottuu osin sote-aloille. Nätti ym. (2005) selvityksen mukaan noin 20 % vuorotteluvapaista kohdistuu perhe- ja hoivatilanteisiin. Mikäli vuorotteluvapaa jatkossa kohdentuisi erityisesti läheisten hoivaan, voisi tämä rajata pois jopa merkittävän osan, mahdollisesti jopa 80 %, vapaan käyttäjistä. Koko vuorotteluvapaajärjestelmän lakkauttamisen bruttosäästöksi on arvioitu 27 miljoonaa euroa. Näiden tietojen valossa hoivafokusoitunut vuorotteluvapaajärjestelmä voisi olla kustannuksiltaan laskennallisesti vain viidenneksen tästä eli 5,4 miljoonaa euroa. Tällainen tarkennus voisi olla Pareton periaatteen mukainen, eli murto-osalla kustannuksista voitaisiin edelleen mahdollistaa merkittävä osa järjestelmän hyödyistä.

Ruotsin määrärahasidonnaista mallia voisi myös harkita, sillä se mahdollistaisi vapaan tulevaisuudennäkymänä, mutta pitäisi kustannukset ja käyttäjämäärät hallinnassa. Omaishoitajien näkökulmasta sellainen ratkaisu ei toki olisi täysin optimaalinen, sillä lähimmäisen vakava sairastuminen tai loukkaantuminen harvemmin tulee kello kaulassa.

Mikäli kuitenkin sekä aikuiskoulutustuen että vuorotteluvapaajärjestelmän lakkautukseen päädytään, tulisi toimeenpanoaikataulun ja siirtymäaikasäännösten olla riittävän joustavat työelämäuudistuksia odotellessa. Omais- ja läheishoiva tulee mahdollistaa yhteiskunnalle kustannustehokkaana ja kansalaisille inhimillisenä ratkaisuna mahdollisimman monin eri tavoin. On tärkeää, että myös omaishoitajille tarjotaan mahdollisuudet kouluttautua omaishoidon ohessa ja sen jälkeen, jotta paluu työelämään olisi työikäisillä henkilöillä aina mahdollinen ja mahdollisimman sujuva.

Vartio Elias
Omaishoitajaliitto ry